

Expresia „Transilvania identitară” presupune două elemente fundamentale: „identitatea Transilvaniei” și „identificarea Transilvaniei”.

Primul termen, „identitate”, des întâlnit în studiile sociologice, imagologice și de psihologie socială, desemnează, la rândul său, două aspecte: un ansamblu de elemente care determină ca un lucru, în cazul nostru o regiune geografică locuită și cu organizare socială, să se individualizeze în raport cu alte lucruri, în cazul de față cu alte regiuni/provincii vecine sau dintr-un spațiu mai amplu (Europa Centrală, de exemplu); o anumită stabilitate a acestor elemente specifice, prin care acea regiune locuită se afișează în individualitatea sa.

Al doilea termen, „identificare”, desemnează procesul social interactiv dintre o populație și mediul său geografic și dintre populațiile mediilor geografice apropiate (în contact), prin care indivizii își formează reprezentări unii despre alții și fiecare despre sine, asumându-și, în final, elemente proprii de identificare (nume etnic, nume statal, nume geografico-zonal, statut social, norme și obiceiuri de viață, valori culturale, credință religioasă etc.).

Pe linia ideilor de mai sus, prin formula „Transilvania identitară” desemnăm mecanismele sociale prin care spațiul geografico-uman intracarpatic a intrat în conștiința locuitorilor și a străinilor ca ceva distinct, cu o anumită specificitate pluridimensională, într-o perioadă de timp bine precizată, dar mai ales elementele prin care oamenii acelor vremuri au evidențiat (exprimat, afișat) specificitatea acestui spațiu intracarpatic.

1. Identitatea prin nume. Teritoriul intracarpatic, pentru care folosim termenul de Transilvania, reprezintă astăzi partea centrală a României (județele Sălaj, Cluj, Bistrița-Năsăud, Alba, Mureș, Harghita, Hunedoara, Sibiu, Brașov și Covasna). Din punct de vedere geografic, asta înseamnă Depresiunea Transilvaniei și versantele carpatice ce se apleacă spre aceasta. Acest teritoriu înseamnă aproximativ 56.762 km². Din punct de vedere al populației, Transilvania cuprinde 19,7% (avem în vedere datele oficiale ale anului 2002) din populația României, ceea ce înseamnă aproximativ 4.571.000 de locuitori.

Raportându-ne la vremurile medievale, din punct de vedere fizico-geografic spațiul intracarpatic întrunea toate condițiile viețuirii umane. Nu rămânea decât ca oamenii de aici să aibă capacitatea și voința de a face din acest dat natural leagănul vieții lor, căci, în ultimă instanță, pentru viețuirea în comun mult mai importante sunt modul de organizare socială și relațiile de conviețuire socială decât mediul geografic în sine; cadrul natural rămâne mereu doar o posibilitate de istorie. Istoria reală, însă, o fac oamenii, prin felul lor de a fi, prin voința lor, prin priceperea lor, prin cadrele de viață socială pe care și le construiesc.

Teritoriul Transilvaniei a fost corect perceput la nivel european începând cu secolul al XV-lea, atât ca poziție geografică, cât și ca descriere fizico-geografică. Pe această linie, un rol important l-a avut umanistul Enea Silvio Piccolomini¹.

În ciuda armoniei geografice relative a teritoriului intracarpatic, oamenii de aici s-au raportat la acest spațiu de locuire total subiectiv și dintr-o perspectivă subregională. Pentru localnici, zona Târnavelor a fost numită și „Țara Vinului” (*Weinland*), zona din jurul Sebeșului s-a numit și „Țara de Jos” (*Unterwald*), zona cu centrul la Sibiu a purtat numele de „Țara Veche” (*Altland*), alături de aceste fiindând Țara Bârsei, Țara Făgărașului, Țara Hațegului, Țara Năsăudului etc. Nici măcar „hărțile” politico-istorice nu s-au „sinchisit” prea mult de geografia regiunii. Niciuna dintre unitățile administrative medievale și moderne nu respectă limitele „blocurilor” geografice ale teritoriului intracarpatic. Atât în formă, cât și în denumiri, acestea sunt arbitrare: „Țara Sașilor”, așa-numitul „Pământ Crăiesc” (*fundus regius*), cu cele șapte/opt scaune; „Țara Ungurilor”, așa-numitul „Pământ nobiliar”, cu cele șapte/opt comitate; „Țara Secuilor”, cu cele cinci/șapte scaune. Ca să nu mai vorbim despre faptul că numele uzuale ale acestor trei „țări” pomenite mai înainte distorsionează total realitatea etnică a teritoriului intracarpatic. „Explicațiile pentru aceste incongruențe, sublinia cu ceva vreme în urmă istoricul Konrad Gündisch, le oferă evoluția istorică a Ardealului în secolele XI-XIV: pe de o parte, este vorba de cucerirea treptată a spațiului intracarpatic de către maghiarii care s-au stabilit în Pannonia la sfârșitul secolului al IX-lea și au format un stat creștin de orientare occidentală, pe de altă parte, este vorba de formarea stărilor medievale cu drepturi corporative de autoadministrare, de jurisdicție proprie, de participare și control”².

Problema incumbă o anumită doză de dificultate și datorită faptului că regiunea intracarpatică, cu un trecut istoric foarte vechi și cu o individualitate geografică remarcabilă încă din Antichitate, nu a constituit o „entitate istorică” și, ca atare, nu a beneficiat de un nume „înglobant” decât mult mai târziu, spre sfârșitul mileniului întâi și începutul mileniului al doilea.

¹ Enea Silvio Piccolomini (1405-1464), cunoscut ca papă sub numele de Pius II (1458-1464), s-a născut la 18 octombrie 1405 la Corsignano. În anul 1442 a intrat în slujba împăratului Frederic III, ca secretar imperial. În anul 1445 a fost numit ambasador la Roma. Papa Nicolae V l-a numit episcop de Triest (1447) și apoi episcop de Siene (1450). Cu noile demnități ecleziastice, împăratul Frederic III i-a conferit lui Piccolomini titlul de principe și l-a numit consilier imperial. Până la alegerea sa ca papă, Piccolomini a îndeplinit mai multe funcții diplomatice, fiind legat papal în Boemia, Moravia, Silezia și ducatele austriece. Opera sa geografică principală, cunoscută sub numele *Cosmographia*, a fost tipărită pentru prima dată în 1501. Până atunci însă, lucrarea lui Piccolomini a fost bine cunoscută în lumea culturală europeană, având un mare impact asupra lucrărilor geografico-istorice a umanistilor europeni. (vezi *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, vol. îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dresca Bulgaru și P. Cernovodeanu, București, Ed. Științifică, 1968, p. 469-470. În continuare: *Călători străini*, I). Despre așezarea geografică a Ardealului, Piccolomini scrie: „Regiunea Transilvaniei este așezată dincolo de Dunăre. A fost locuită odinioară de daci [...]”. *Ibidem*, p. 471.

² K. Gündisch, *Autonomie de stări și regionalitate în Ardealul medieval*, în vol. *Transilvania și sașii ardeleni în istoriografie*, Sibiu, Ed. Hora, 2001, p. 35 passim. (în continuare: *Autonomie*).

Revenind la subiect, termenul generic pentru teritoriul intracarpatic este cel de **Transilvania**. Astăzi, în vorbirea uzuală, din păcate chiar în unele medii culturale, cuvântul „Transilvania” acoperă întreg teritoriul României de dincoace de Carpați: Transilvania propriu-zisă, Banatul, Crișana și Maramureșul, ceea ce înseamnă o suprafață de 1000.293 km², reprezentând 42,1% din suprafața României, și aproximativ 7.221.733 de locuitori, reprezentând o treime din populația României anului 2002.

Cuvântul „Transilvania” nu este unul românesc sau dat de români, în ciuda celor două cuvinte latine care îl compun. Numele teritoriului intracarpatic a fost produsul cancelariei maghiare; oficialitățile acestui stat au „botezat” această regiune și i-au impus numele în conștiința celorlalți. În secolul al X-lea, când granița Ungariei dinspre răsărit ajunsese în zona împădurită ce separa Crișana de astăzi de zona intracarpatică, sinonimul cuvântului „Transilvania” de astăzi era *Ultrasilvana* sau *Terra Ultrasilvana*. În acea formă, cuvântul semnifica un loc (un teritoriu, un „pământ”, o „țară”) de „dincolo” sau de „peste” pădure, necunoscut deocamdată pentru conducătorii expedițiilor maghiare înspre această zonă și, ca atare, imprecis delimitat din punct de vedere geografic³.

În ordine cronologică, evoluția numelui latin dat teritoriului intracarpatic a fost următoarea: *Ultrasilvana*, *Transilvana* și, în final, *Transilvania*. Concomitent, a funcționat sinonimul maghiar al acestor denumiri latine, la început sub forma *Erde-elw/Erdő-elve*, devenit apoi, până astăzi, *Erdély*. Din maghiară a derivat (a provenit) și denumirea în limba română, de Ardeal, pentru teritoriul intracarpatic. Denumirea oficială consacrată în tot Evul Mediu și în cea mai mare parte a epocii moderne a fost cea de *Transilvania*. Aceasta a fost și denumirea consacrată în mediile culturale și politice europene ale epocii medievale și premoderne. Cu timpul, din această versiune latină au derivat variantele din limbile moderne europene⁴.

În afară de aceste nume, Transilvania a mai fost numită, de la sfârșitul secolului al XIII-lea, susține istoricul Ioan Aurel Pop, *Septem Castra* (=„șapte cetăți”) sau *Siebenbürgen* de către sașii ardeleni⁵.

În Evul Mediu, românii ardeleni nu au avut o denumire specifică pentru regiunea intracarpatică, și cu atât mai mult una care să se impună. Explicația, susțin unii istorici români⁶, constă în faptul că românii nu au avut, la momentul cuceririi maghiare, o organizare de tip statal pe întreaga zonă intracarpatică, ci doar

³ I. A. Pop, Th. Năgler (coord.), *Istoria Transilvaniei*, vol. I (până la 1541), Cluj-Napoca, Institutul Cultural Român, 2003, p. 7 passim. (în continuare: *Transilvania*, I).

⁴ J. Nouzille, *La Transylvanie. Terre de contacts et de conflits*, Revue d'Europe Centrale, Strasbourg, 1993, p. 11 passim.

⁵ I. A. Pop, *Românii și maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval în Transilvania*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, 1996, p. 8. (în continuare: *Românii și maghiarii*). Despre controversa istoriografică cu privire la denumirea aceasta pentru teritoriul intracarpatic vezi Fritz Holzträger, *Siebenbürgen. Eine sprach – und wortgeschichtliche Untersuchung*, în *Südostdeutsches Archiv*, 5, 1963, p. 20-42.

⁶ Vezi, de exemplu, I. A. Pop, *Românii și maghiarii*, p. 8-9.

organizări politice mai restrânse („țări mici”). Ei nu au avut o „țară mare”, cu un nume al său – generic și înglobant.

În concluzie, pe fondul unei individualități geografice evidente, teritoriul intracarpatic a primit un nume la cumpăna dintre mileniul întâi și al doilea. Numele oficial a fost cel de **Transilvania** – corect, dacă ne raportăm la realitatea geografică și politică a momentului, suficient de vag însă, pentru a permite înțelesuri cu conotații geografice și politice diverse (cazul cel mai elocvent se produce în secolul al XVI-lea, când sub genericul acesta au fost cuprinse și teritoriile de dincoace de Tisa – acelea cunoscute sub numele de *partes Hungariae*). Numele s-a „construit” în cancelaria statului maghiar și, în forma sa latină – limba de cancelarie și de cultură a vremii – , a intrat în uzul diplomatico-politic și cărturăresc al vremii. Dintre locuitorii Transilvaniei, vorbitorii de maghiară au folosit termenul *Erdély*, vorbitorii dialectului sășesc au folosit forma *Siebenbürgen*, iar vorbitorii de română au preferat varianta Ardeal. La nivel oficial și al culturii scrise, varianta *Transsylvania* s-a impus. Secundar, s-a folosit și varianta *Septem Castra*. Așadar, în epocă, expresia identitară a spațiului geografic intracarpatic și-a găsit o expresie fericită într-un nume adecvat – **Transilvania**.

2. Transilvania și regatul maghiar medieval. Identitatea prin statutul politico-juridic și teritorial. Teritoriul intracarpatic a intrat sub autoritatea politică a maghiarilor prin cucerire, la începutul secolului al X-lea. Denumirea originară a teritoriului, *Erdő-elve* („țara de dincolo de păduri”; a nu se face confuzie cu „țara de dincolo de munți” – *Havas-elve*, dată, mai târziu, de maghiari, Țării Românești), indică faptul că maghiarii au considerat Transilvania, încă de la început, ca un teritoriu deosebit de al lor⁷. În secolul al X-lea, Transilvania a fost un principat independent de regatul maghiar, condus de domnitori proprii, care în izvoarele maghiare (cronica lui Anonymus, de exemplu) se numeau *gyula*. Aceștia erau urmașii și descendenții acelor căpetenii care și-au impus autoritatea „dincoace de păduri”, prin preluarea ducatului lui Gelou.

Încorporarea Transilvaniei în regatul maghiar începe în secolul al XI-lea, inițial prin deposedarea aceluia *gyula* local de către regele Ștefan I în primii ani ai secolului. Apoi, printr-o înaintare spre estul și sudul teritoriului intracarpatic, acesta a fost încorporat regatului în secolele XI-XIII. Acțiunea cuceritoare a regalității maghiare s-a desfășurat concomitent cu procesul de organizare a acestor teritorii în conformitate cu modelul administrativ al vremii și realității locului.

În ansamblul său, în sensul de regiune intracarpatică, Transilvania nu a avut un statut aparte în regatul Ungariei, căci, la momentul încorporării, ea nu a constituit un *regnum*, fapt ce i-ar fi permis, pe cale de consecință, să se „înregistreze” între regatele coroanei Sfântului Ștefan. Din acest punct de vedere, încă de la început, Transilvania a fost percepută și tratată ca parte a regatului Ungariei

⁷ Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale. 895-1526*, traducere Aurora Moga, ediție îngrijită de A. A. Rusu, I. Drăgan, Cluj-Napoca, Ed. Mega, 2006, p. 23 passim. (în continuare: *Regatul Sfântului Ștefan*).

(*regnum Hungariae*), deosebindu-se, ca statut și percepție politico-juridică, de Dalmația și Croația⁸. Pe harta Ungariei medievale, Transilvania nu apare ca o unitate politico-administrativă de sine stătătoare, distinctă, cu organizare proprie, instituții proprii, între autoritățile căreia și regele Ungariei să se stabilească un anume raport politico-juridic, eventual de subordonare. În acest context, este greu să se vorbească de „autonomia Transilvaniei”, căci Transilvania nu a funcționat ca o entitate statală care, prin instituțiile sale și în virtutea unor cadre statuate cu autoritățile centrale regale, să fi beneficiat de dreptul de a legifera și a judeca în nume propriu.

Cu toate acestea, teritoriul intracarpatic a avut, în ansamblul său, dar și pe „bucăți”, unele particularități în ansamblul statal maghiar, fapt care i-a conferit o anume individualitate și a făcut, în timp, să fie perceput în termenii unei anume specificități.

Pe harta Transilvaniei s-au individualizat, de-a lungul Evului Mediu, trei regiuni oarecum distincte între ele: regiunea comitatelor (numite „nobiliare”, de la o vreme); regiunea de colonizare a sașilor; regiunea controlată de populația secuiască. Alături de acestea, la un moment dat, a dobândit un statut aparte Țara Făgărașului, care s-a păstrat până în secolul al XVI-lea⁹.

În cazul primului aspect, rațiuni multiple (nevoia unei bune administrații, considerente militare de apărare, unele tradiții locale și centrale instituționale etc.) au impus instituirea instituției voievodului – ca autoritate cu funcțiuni administrative, militare și, parțial, judiciare –, subordonată și numită de autoritatea regală, asupra celor șapte/comitate din teritoriul Transilvaniei. Instituirea funcției voievodale nu a atras după sine constituirea unui Voievodat al Transilvaniei, similar, cumva, entităților statale extracarpatică sau din alte spații de construcție statală (ale slavilor, îndeosebi). Este adevărat, însă, că au existat tentative repetate, unele foarte consistente, ale unor voievozi de a transforma Transilvania într-un *regnum Transilvanum*¹⁰, dar, la scara duratei istorice lungi, un astfel de demers nu va fi posibil decât în secolul al XVI-lea, după destrămarea regatului maghiar. Aceste episoade au generat percepția unei anume specificități a Transilvaniei în ansamblul regatului, fapt real de altfel. Specificitatea nu poate fi judecată, din

⁸ Croația și Dalmația, deși regalitatea maghiară și-a impus autoritatea asupra lor, în special prin regele Coloman, acestea nu au devenit provincii ale Ungariei, ci „țări lipite” coroanei. Independența Croației, de exemplu, s-a exprimat în titulatura regelui (la 1108, regele Coloman s-a autointitulat „rege al Ungariei, Dalmației și Croației”) și prin faptul că autoritatea lui se exercita acolo nu de un comite, ca în cazul regatului, ci printr-un demnitar numit „ban” – locțiitor regal investit cu competența juridică a unui vicerege. În rest, societatea croată trăia mai departe după propriile legi și obiceiuri (Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 63-65).

⁹ Vezi Antal Lukács, *Țara Făgărașului în Evul Mediu (secolele XIII-XVI)*, București, Ed. Enciclopedică, 1999. (în continuare: *Țara Făgărașului*).

¹⁰ T. Sălăgean, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregațional*, Cluj-Napoca, Centrul de studii Transilvane/Institutul Cultural Român, 2003.

punct de vedere juridic și teritorial, la nivelul unei „autonomii a Voievodatului Transilvaniei”¹¹, ci, cel mult, a unei tendințe separatiste/autonomiste.

În cazul celui de al doilea aspect, teritoriul de colonizare a sașilor și comunitatea acestora au reprezentat un caz aparte. Comunitatea săsească din Transilvania, la început cea sibiană (*comitatus Cibiniensis*, prin *Bula de Aur* din 1224 a regelui Andrei II), apoi întreaga comunitate a acestora din Ardeal (*Universitas Saxorum*, constituită prin privilegiul regelui Matia de Hunedoara, din 1486), a dezvoltat un statut autonom în ansamblul regatului maghiar. Autonomia comunității săsești nu a fost expresia unui raport cu unele autorități statale transilvănene, ci al unuia cu regalitatea maghiară. Din punct de vedere teritorial, autonomia amintită nu viza decât o parte a zonei intracarpatică, nici pe departe toată Transilvania; a extrapola autonomia unei regiuni asupra întregului teritoriu transilvănean este mai mult decât abuziv.

În cazul celui de al treilea aspect, regiunea secuilor din partea răsăriteană a Transilvaniei nu s-a aflat nici ea sub autoritatea voievodului, ci a regelui Ungariei, prin comitele secuilor. Chiar atunci când demnitatea de comite al secuilor era deținută de voievodul Transilvaniei, subordonarea comunității secuiești față de acesta nu se realiza în virtutea demnității voievodale, ci a aceleia de comite al secuilor; este vorba aici de două demnități distincte, ambele de subordonare regală, chiar dacă uneori au fost deținute de aceeași persoană. O anumită autonomie a acestei regiuni (în planul privilegiilor conferite comunității, administrației locale și, parțial, în plan judiciar) a fost rezultatul unui raport cu regalitatea, nu cu unele autorități statale voievodale locale (posibile, dar inexistente în acești termeni).

Din acest punct de vedere, politico-juridic și teritorial, Transilvania se înfățișează ca o hartă cu trei-patru „pete mari” și, ca atare, ea a putut fi prezentă în conștiința vremii ca „țara celor trei țări”.

Nici din punct de vedere confesional, Transilvania nu a fost expresia unei unități (omogenități). Dioceza catolică de Alba Iulia „acoperă”, administrativ, doar o parte a comunității catolice, căci o parte a comunității catolice săsești avea raporturi administrative pe linie bisericească cu arhiepiscopia de Esztergom (Strigoniu). Alături de comunitatea catolică, harta confesională a Transilvaniei primei jumătăți a mileniului al doilea cuprinde o importantă comunitate de creștini ortodocși, reprezentată majoritar de români, răspândiți peste tot arealul geografic intracarpatic.

---

¹¹ Există o lungă tradiție în istoriografia românească pe linia „autonomiei Transilvaniei voievodale” în raport cu regatul Ungariei medievale, susținută mai ales de scrierile istoricilor români din Ardeal. Pe această linie, cel mai reprezentativ istoric al perioadei interbelice a fost Ioan Lupaș, cu celebrele sale teze: *Individualitatea istorică a Transilvaniei și Fazele istorice în evoluția constituțională a Transilvaniei*. (vezi, de exemplu, I. Lupaș, *Din istoria Transilvaniei*, ediție îngrijită de Maria Vlasu, București, Ed. Eminescu, 1988, p. 3-18). În anii postbelici, școala istorică din jurul academicianului Ștefan Pascu, autorul celebrilor volume ale *Voievodatului Transilvaniei*, a dus mai departe, uneori până la forme paroxistice, teza „statul românesc autonom al Transilvaniei”.

În concluzie, „harta geografică”, cu numele său „Transilvania”, nu se suprapune cu harta politico-administrativă (a „regiunilor administrative”), nici cu cea confesională, nici cu cea etnică, cum vom vedea.

3. Identitatea economică. „Ceilalți” despre bogățiile și resursele țării. Începând cu secolul al XV-lea, Transilvania este tot mai prezentă în scrierile vremii, fie ele relatări de călătorie, rapoarte diplomatice, lucrări cu destinație științifică sau scrisori cu destinație personală. Aproape că nu există străin care, vizitând cu diverse îndeletniciri Transilvania, să nu-i fi remarcat bogățiile.

Relatările cele mai entuziaste, căci în acești termeni sunt cele mai multe dintre consemnările referitoare la spațiul intracarpatic, sunt făcute cu referire la bogățiile naturale valorificate (aur, argint, sare, chiar fier și plumb), ceea ce spune foarte mult despre oamenii de aici. Nu lipsesc, de asemenea, consemnările despre bogăția Transilvaniei în păduri de tot felul, ape curgătoare, ape minerale (tămăduitoare), pășuni întinse și ogoare. Transilvania este foarte bogată în vite, grâne, vii și vinuri, fructe de tot felul, relatează cei mai mulți dintre cei care și-au consemnat în scris impresiile despre această regiune.

Una dintre cele mai interesante descrieri a bogățiilor și resurselor Transilvaniei îi aparține lui Anton Verancsics¹², un cunoscător nemijlocit al realităților economice, politice, sociale și spirituale de aici. Spune vestitul cărturar: „Căci are păduri umbroase, pline de farmec și este udată de râuri nesecate, și în tot locul se ivesc dealuri înșorite, acoperite de vii [...]. Regiunea este de altminteri foarte potrivită pentru toate semănăturile și dacă vrei să o compari cu acele <regiuni> ce se fălesc cu rodnicia gliei, cu îmbelșugarea bucatelor, cu mulțimea turmelor, cu râuri, izvoare <și> cursurile <lor> de apă, cu blândețea aerului, în sfârșit cu toate cele ce sunt pentru folosul omului [...] va întrece pe cele mai multe. Căci în adevăr este atât de bogată în grâne și chiar în vinuri, încât adeseori se vine de aici chiar în ajutorul Ungariei și al țărilor vecine”¹³. „[...] îndrăznesc să spun,

¹² Anton Verancsics (Verantio, cum apare în unele scrieri) (1504-1573), se trăgea, prin mama sa, dintr-o familie de seamă din Trau. Studiile înalte le-a făcut la Universitatea din Padova. Ascensiunea sa se datora unchiului său, Ioan Statilius, prepozit de Buda și Veszprém, secretar al regelui Ioan I și episcop al Transilvaniei. Numit prepozit al capitolului din Alba Iulia, Verancsics a îndeplinit misiuni diplomatice la Sigismund I al Poloniei, la dogele Veneției, la papa Clement VII și papa Paul II, la Francisc I al Franței, la Henric VIII al Angliei și la Ferdinand I de Habsburg, „regele romanilor”. În anul 1549 părăsește Transilvania, retrăgându-se în localitatea natală, Sebenico, în Dalmația. Curând după aceea, Verancsics intră în slujba lui Ferdinand I de Habsburg, care îl numește consilier și episcop de Pécs. În anul 1553, episcopul își începe misiunea diplomatică la Poarta Otomană, care durează până în 1556, când sosește noul ambasador al Habsburgilor, Busbeq. Verancsics se întoarce în Ungaria în 1557, fiind numit episcop de Eger. În anul 1567 este trimis din nou la Poarta Otomană de către împăratul Maximilian II, reușind semnarea păcii habsburgo-otomane din 1568. Pentru serviciile sale, Verancsics a fost numit arhiepiscop de Esztergom și palatin al Ungariei, în septembrie 1569. În anul 1573 a devenit cardinal. Lucrarea sa cea mai importantă cu referire la Transilvania este *De situ Transylvaniae, Moldaviae et Transalpiniae*. Opera sa integrală a fost publicată de L. Szalay și G. Wenzel în *Monumenta Hungariae Historica*, II, *Scriptores*, vol. II-VI, IX-X, XIX-XX și XXXII, Budapesta, 1857-1875. (*Călători străini*, I, p. 393-395).

¹³ *Ibidem*, p. 408.

consemnează Verancsics, că ar putea singură și prin ea însăși să îndestuleze cu grâne în cea mai mare parte puterea turcească și să o întrețină cu ajutoare bănești, atât de mănoasă este în bucate, îmbelșugată în vii, bogată în vite și plină de tot felul de minereuri de metale și de sare”¹⁴. În Transilvania, scrie Verancsics cu evidentă admirație, „aur și argint se scot din orice munte: nu este nici o apă curgătoare în care să nu se spele aur; și așa cugeta să susțin că întreaga Transilvanie este așezată pe sare [...]. Produce și fier, și plumb; iar cât despre orice fel de poame, ca mere și pere, nu rămâne în urma Italiei, nu numai ca gust, ci chiar ca belșug de pomet”¹⁵.

În aceeași termeni sunt și relatările altor străini despre Transilvania. Pe la anul 1520, Francesco Masaro¹⁶ scria. „Și în toată această regiune a Transilvaniei se află multe lucruri frumoase și rare”¹⁷, mai ales sare, ceară neagră și aur. Un alt italian, Francesco della Valle¹⁸, prezent în Transilvania în anul 1534, relatează superiorilor săi: „[...] provincia Transilvania, care este destul de întinsă și foarte bogată în toate acele lucruri care sunt de trebuință pentru traiul oamenilor, are multe mine cu felurite metale, mai ales mine de aur și de argint, care răsar din pământ ca plantele, și multe ocne de sare, care îndestulează nu numai această provincie, ci și Ungaria și alte țări vecine”¹⁹. Peste mai bine de o jumătate de secol, un alt italian, Antonio Possevino²⁰, scria: „Transilvania este bogată nu numai în vite și în fel de fel de animale sălbatice, dar este îmbelșugată și în fructe, viță de vie și în păduri de stejari <ca> și în mere și pere care cresc de la sine, și în afară de aceasta este atât de bogată în argint, aur și sare, încât dacă s-ar face negoț cu aceste

¹⁴ *Ibidem*, p. 398.

¹⁵ *Ibidem*, p. 409.

¹⁶ Francesco Masaro, a fost secretarul oratorului Veneției la Buda, Lorenzo Ovio, până în octombrie 1523. De la Masaro avem o scrisoare din 1 mai 1520, către Zuan Batista Ramusio, secretarul dogelui Veneției, în care relatează unele aspecte din călătoria sa în Transilvania din 1519, precum și o scrisoare-raport din 5 octombrie 1523. (*Călători străini*, I, p. 162-165).

¹⁷ *Ibidem*, p. 167.

¹⁸ Francesco della Valle (?- după 1545) era padovan la origine. Prin unchiul său, Giovanni Odo, medicul dogelui Andrea Gritti, della Valle intră în serviciul fiului dogelui, Aloisio, la Istanbul, în anul 1531. În această calitate, della Valle îl însoțește pe Gritti în Ungaria (1532) și în cea de a doua călătorie spre regatul maghiar, sfârșită tragic la Mediaș, în 1534. Întors la Veneția în 1535, Francesco della Valle își redactează „relația” cu privire la călătoriile sale în slujba lui Aloisio Gritti. După o copie din secolul al XVII-lea, manuscrisul lui della Valle a fost publicat în *Magyar Történelmi Tár*, III, 1857, de către Ivan Nagy. (*Călători străini*, I, p. 317-319).

¹⁹ *Ibidem*, p. 324.

²⁰ Antonio Possevino (1533-1611) s-a născut la Mantova. În anul 1577 a îmbrățișat cariera ecleziastică, dedicându-se luptei contra „ereziei”. Ajuns secretarul Companiei lui Isus, Possevino este trimis de papă în diferite misiuni diplomatice, începând din 1577, în Suedia, Polonia și Moscova. În Transilvania, Possevino a fost prezent în anul 1583, pentru o lună și jumătate, din însărcinarea regelui Poloniei Ștefan Báthory. Descrierea Transilvaniei, terminată în decembrie 1583, intitulată *Transilvania*, a fost publicată de A. Veress în *Fontes rerum Transylvanicarum*, tom III, Budapesta, 1913, însoțită de o traducere în limba maghiară. (vezi *Călători străini despre Țările Române*, vol. II, volum îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dresca Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, Ed. Științifică, 1970, p. 527-531. În continuare: *Călători străini*, II).

produse așa cum se vând în altă parte, și s-ar arăta mai multă grijă minelor, și dacă s-ar prelucra lâna chiar în țară, veniturile ar fi foarte mari”²¹.

În descrierile cu privire la bogățiile țării, comparațiile cu Ungaria și alte spații europene sunt frecvente. Cele mai frecvente comparații sunt cu Moldova și Valahia, din acest punct de vedere Transilvania fiind într-un avantaj evident. Iată, de exemplu, pe la anul 1527, renumitul diplomat polonez Ieronim Laski relatează următoarele despre cele văzute în Transilvania: „Am crezut că părțile cele mai mănoase ale Ungariei ar fi la Buda și la Cașovia, dar acestea nu sunt nimic față de această provincie a Transilvaniei, căci în această provincie abia sunt unele mici râuri care să nu dea aur prin spălare, vei găsi cele mai mari podgorii, un belșug uriaș de sare, minereurile dacă le cauți nu sapi niciodată în zadar, căci vei găsi sau aur sau argint sau aramă sau sare”²². La rândul său, transilvăneanul Georg Reicherstorffer²³, în *Chorographia Transilvaniei*, scria următoarele despre Transilvania: „Pământul, prin firea sa, este foarte bogat în aur, argint, vin, cereale, pășuni, vite, izvoare, râuri, pe scurt (locuitorii – n. n.) au toate cele ce țin de folosul și înlesnirea vieții, astfel că nu din întâmplare a fost numită Transilvania de cei vechi: comoara regatului Ungariei”²⁴. Mai departe, autorul spune: „Și să nu bănuiască cineva că în toată Europa mai există o provincie egală prin bogăție și frumusețe cu această provincie, sau mai de seamă prin venitul <său> [...]”²⁵.

La mijlocul secolului al XVI-lea, realitățile economice și condițiile geografico-climatice deosebit de prielnice ale Transilvaniei erau foarte bine cunoscute în Europa, nu numai în rândul mediului de afaceri. Grație unor geografi de mare renume, cum ar fi, de exemplu, Sebastian Münster²⁶, Transilvania devine un „bun comun” al conștiinței culturale și politice a Europei.

4. Transilvania și locuitorii săi. Identitatea prin oameni. Teritoriul intracarpatic reprezintă o veche vatră de locuire umană, pentru că a oferit condiții optime de viață comunităților umane care s-au așezat aici. Habitat complex, cu oferte naturale multiple pentru moduri de viață diverse, teritoriul Transilvaniei a

²¹ *Ibidem*, II, p. 540.

²² *Călători străini*, I, p. 235.

²³ Georg Reicherstorffer, sas din regiunea Sibiului, secretar al reginei Maria a Ungariei în preajma bătăliei de la Mohács. În anul 1526, Reicherstorffer devine secretar regal și consilier al regelui Ferdinand I de Habsburg. În slujba monarhului vienez, Reicherstorffer îndeplinește mai multe misiuni diplomatice, mai ales în Moldova (1527), Transilvania (1527-1528) etc. Lucrările sale fundamentale sunt: *Chorographia Moldovei*, tipărită în 1541, și *Chorographia Transilvaniei*, tipărită la Viena în 1550. Lucrările sale au fost intens folosite în epocă de către diverși autori, fiind retipărite de mai multe ori, începând cu anul 1595. (*Călători străini*, I, p. 181-186).

²⁴ *Ibidem*, p. 210.

²⁵ *Ibidem*, p. 226.

²⁶ Sebastian Münster (1489-1552) era un german, născut la Ingelheim, cu studii universitare la Heidelberg și Tübingen. Călugăr franciscan, Münster a fost profesor la Heidelberg (1524), apoi la Basel (1528), ca unul dintre specialiștii importanți în teologie și ebraică. Lucrarea sa de căpetenie a fost „Cosmografia” (*Beschreibung aller Länder*). În anul 1544, lucrarea umanistului german apare tipărită în latină și germană. În anii următori, ea a fost tipărită în mod repetat în germană (1545, 1546, 1548, 1550, de exemplu), în franceză și engleză (1552), în italiană (1548). (*Călători străini*, I, p. 501).

constituit o zonă geografică a continuității vieții umane, încă din perioadele preistorice și ale istoriei vechi. Comunități umane de diverse origini și aparținând unor „culturi istorice” tot așa de diverse s-au succedat de-a lungul mileniilor în zona intracarpatică.

„Intrarea în istorie” a teritoriului Transilvaniei în vremea dacică și romană, apoi daco-romană și a Evului Mediu timpuriu, a imprimat un curs nou în interpretarea istoriografică cu privire la problema în discuție: „Transilvania și locuitorii săi”. O controversă aprinsă s-a declanșat în istoriografia românească și cea maghiară pe seama locuirii Transilvaniei în perioada de după „retragerea aureliană” (ca să folosim o expresie din uzul terminologic al istoriografiei românești) și a migrațiilor mileniului întâi.

Controversa pe tema populării Transilvaniei s-a născut treptat, în epoca premodernă și modernă, pe măsură ce două dintre etniile din Ardeal – românii și maghiarii – au început să susțină „programe naționale” proprii, cu obiective uneori ireconciliabile sau/și incompatibile. Cu timpul, în contextul evoluției istorice favorabile uneia sau alteia dintre cele două comunități, controversa s-a amplificat, iar depărtarea și/sau apropierea de adevărul istoric a evoluat sinuos²⁷. Spaimele, frustrările, nostalgiile, orgoliile, speranțele și exclusivismele de tot felul au alimentat, explicit sau în subsidiar, teoriile istorice sau ideologiile ambelor părți, așa încât astăzi înfundătura este mult mai aproape decât cu ceva vreme în urmă.

Speranța ieșirii din impas nu poate veni decât în mod firesc; așa cum anumite „vremuri” au generat disputa, alte „vremuri” o vor atenua sau o vor trece în uitare. „Castrarea”/„domesticirea” celor două istoriografii naționale, prin schimbarea generațiilor de istorici și depășirea orizontului explicativ de tip „parohial”, atenuarea sentimentului naționalist-exclusivist, prin generațiile care vin, atașate tot mai mult unui câmp supranațional de valori, și afirmarea puternică a unei atitudini transilvănene tot mai cooperante pot fi elementele unei speranțe.

Scopul nostru nu este cel al unui dialog pe tema controversei mai sus amintite, ci al evidențierii procesului constituirii identității transilvănene și a identităților etnice subsumate acestuia, cu referire la prima jumătate a mileniului al doilea, în contextul mai larg al „genezei medievale a națiunilor moderne”, ca să folosim din nou o expresie prezentă în istoriografia de azi. Un astfel de demers presupune, în opinia noastră, abordarea unei triple probleme: popularea Transilvaniei, populația Transilvaniei și percepția celorlalți asupra acestei populații. Să le abordăm pe rând.

4.1. Despre popularea Transilvaniei. Tema populării Transilvaniei în Evul Mediu și cea a apartenenței etnice a locuitorilor ei constituie un subiect amplu

---

²⁷ Între 1944 și 1989, istoriografia românească a înregistrat 13.972 de titluri referitoare la Transilvania, 94,7% fiind publicate în perioada 1965-1989. Perioada medievală, a „populării Transilvaniei”, s-a bucurat de atenția „deliberată” a istoricilor. Între 1944 și 1964 de exemplu, din cele 707 de studii referitoare la Transilvania, 151 au vizat perioada medievală. (vezi G. Moisa, *Evoluții istoriografice în primele două decenii ale regimului comunist*, în *Crisia*, XXX, 2000, p. 408-409).

dezbătut în istoriografia românească și istoriografia maghiară. Dincolo de motivațiile politice și ideologice ale acesteia, dezbateră științifică își găsește temeiul justificat într-o realitate medievală complexă, caracterizată prin caracterul multiethnic (pluriidentitar) al Transilvaniei și amploarea relațiilor interetnice din acest spațiu geografico-uman. Din momentul în care această realitate a intrat în conștiința elitei transilvănene și europene (fapt petrecut încă din primele secole ale mileniului al doilea, dar mai ales în secolele XV-XVI) și a început să fie exprimată (oral, dar mai ales în forme scrise), Transilvania a dobândit un nou element identitar – cel etnic, ca „țara celor trei națiuni și patru popoare”.

În istoriografia românească, tema „populării Transilvaniei” se circumscrie următoarelor teze fundamentale: „Transilvania – străvechi pământ românesc”, căci strămoșii autohtoni ai românilor – traco-daco-geții – au locuit aici din vremuri îndepărtate („indo-europene”) și tot aici aceștia și-au așezat centrul statelor lor în Antichitate, ctitorii statalității fiind vestiții Burebista și Decebal²⁸; „Transilvania – leagănul formării poporului român”, căci, se spune, în Transilvania s-a aflat centrul stăpânirii romane în Dacia și centrul romanizării și romanității nord-dunărene²⁹; „Retragerea aureliană din Dacia și continuitatea daco-romană la nordul Dunării” în secolele „mileniului întunecat”; „rezistența daco-romană în fața migratorilor și etnogeneza daco-romană a românilor în vatra străbună”, la nord și sub de Dunăre³⁰;

²⁸ Iată câteva afirmații, cu mare frecvență în lucrări: „În nord-est vecinii dacilor erau slavii, care făceau parte din același grup cu limbi *satem* de popoare indo-europene. În nord și nord-vest se aflau celții (boii, tauriscii, anarții) apoi, după înfrângerea lor de Burebista, germanii suevi [...]. În vest vecinii dacilor erau illiro-panonii și celții, în sud-vest scordiscii, în sud tracii, apoi Imperiul Roman, și în est mai întâi sciții, apoi sarmații și, desigur, orașele grecești de pe țărmul apusean al Pontului Euxin”. (*Istoria României. Transilvania*, vol. I, coord. Anton Drăgoescu, Cluj-Napoca, Ed. „George Barițiu”, 1997, p. 84. În continuare: *Transilvania*); „Burebista [...] în relativ scurt timp și-a întins autoritatea asupra întregului teritoriu locuit de daci, a recucerit teritoriul pierdute de daci [...], a cucerit orașele grecești de pe țărmul vestic al Pontului Euxin [...]”. (*ibidem*, p. 89); „Reședința lui Burebista până la sfârșitul domniei sale a fost în cetatea de la Costești (Cetățuie)”, centrul religios al statului geto-dacic al lui Burebista fiind la 20 de kilometri spre sud, pe „Kogaion (unde se fondase Sarmizegetusa)”. (*ibidem*, p. 90); În centrul „pământului românesc” se află Podișul Transilvaniei, locuit din cele mai vechi timpuri. (*Istoria României*, redactată de M. Bărbulescu, D. Deletant, K. Hitchins. Ș. Papacostea, P. Teodor, București, Ed. Enciclopedică, 1998, p. 7. În continuare: *Istoria României*).

²⁹ Cucerirea Daciei nord-dunărene a însemnat că „civilizația epocii principatului se răspândește din Dobrogea și până în Transilvania, unificatoare și nivelatoare, trecând peste granițele provinciale [...]”. (*Istoria României*, p. 50); „Orașele *Apulum* (Alba Iulia) au constituit însă cel mai important centru militar, administrativ și economico-social al Daciei”, o Dacie „puternic și ireversibil romanizată” (*Transilvania*, p. 129, 141); „Victoria romană [...], privită din perspectiva timpului scurs de atunci, înseamnă sfârșitul unui popor, dar și începutul istoriei altuia nou, începutul istoriei poporului care avea să se zămislească din amestecul învinșilor cu învingătorii”. (*ibidem*, p. 110); „În Transilvania s-a făcut cea mai intensă colonizare cu populație latinfonă *ex toto Orbe Romano* (Eutropius), pentru extragerea eficientă a minereurilor, prelucrarea lor, cultivarea ogoarelor etc.”. (I. A. Pop, *Românii și maghiarii*, p. 20).

³⁰ „Actul retragerii aureliene nu înseamnă însă momentul final al romanismului [...]. După retragerea aureliană se perpetuează o romanitate fără imperiu prin populația daco-romană latinfonă, deprinsă cu civilizația provincială romană [...]”. (*Istoria României*, p. 96); „Așezarea temporară a unor migratori în Dacia [...] nu înseamnă distrugerea romanității. Cei veniți erau puțini în comparație

„Existența unei populații românești majoritare în Transilvania” și a unor „formațiuni politice prestatale românești” în Transilvania, Banat și Crișana la momentul venirii ungarilor în Pannonia³¹; „Cucerirea Transilvaniei de către maghiari și așezarea sașilor și secuilor în Transilvania”; „Autonomia Voievodatului Transilvaniei și continuitatea țărilor românești intracarpatică”³².

Istoriografia maghiară tradițională susține, de mai multă vreme, câteva teze fundamentale cu privire la tema în discuție, grupate sub genericul „popoarele Ungariei medievale”. Facem din nou precizarea, ca și în cazul istoriografiei românești, că nu avem în vedere în paginile de față valoarea de adevăr a acestor teze, ci afirmațiile în sine, pentru a vedea în ce măsură aceste teze au legătură cu un demers similar, de construcție identitară, al cărturarilor medievali. Să urmărim câteva opinii.

Istoricul maghiar Szűcs Jenő pornește de la premisa potrivit căreia istoria națiunilor medievale este, în esență, o istorie a colonizărilor, istoria „adunării popoarelor” (*congregatio populorum*)³³. La venirea ungarilor, susține autorul, Pannonia era populată de slavi („poporul zonei”); toate popoarele anterioare s-au topit în masa slavă. Până în secolul al XII-lea, urmașii slavilor din jurul anului 900 au fost asimilați de către maghiari, inclusiv cei din „zonele de câmpie ale Transilvaniei” (pentru toți slavii, ungurii aveau un nume generic, *Tót*, care înseamnă „popor”). Doar un grup compact s-a menținut, cel al moravo-slavilor, în

---

cu băștinașii. Ei se instalează în locuri pe care băștinașii le aveau [...] . Noii veniți rămăneau separați de băștinași prin limbă, cutume juridice, uneori și prin religie. Din artefactele specifice grupurilor migratoare [...] autohtonii n-au preluat, practic, nimic”. (*ibidem*, p. 119); „Caracterul romanic al populației autohtone n-a putut fi schimbat”, chiar dacă a avut loc o influență slavă. (*ibidem*, p. 119); „Dar, în *Dacia* nord-dunăreană, regiunea cu cea mai densă locuire, unde s-au păstrat cele mai numeroase mărturii ale prezenței daco-romane după 275, este Podișul Transilvaniei. Faptul nu are de ce să mire pe nimeni, deoarece Transilvania a fost o zonă a căreia autoritățile romane i-au acordat o atenție specială. [...] Cu alte cuvinte, Transilvania a fost un nucleu al romanității orientale înainte de retragerea aureliană și a rămas un asemenea nucleu și ulterior. În aceste condiții, era firesc ca Transilvania să fie centrul de formare a poporului neolatin, moștenitor al acestei romanități, anume poporul român”. (I. A. Pop, *Românii și maghiarii*, p. 20-21).

³¹ *Ibidem*, p. 74 *passim*. Deși autorul susține că au existat unele exagerări ale istoriografiei românești de dinainte de 1989 pe această temă, nu ezită să concluzioneze: „Transilvania nu a fost curat daco-romană sau românească de-a lungul veacurilor și nici nu putea să fie, deoarece era un loc de ispititoare abundență și de trecere a oștilor. S-au așezat în ea mereu mai multe neamuri, în chip pașnic sau violent – sciți, celți, sarmați, romani, goți, huni, gepizi, avari, slavi, bulgari, unguri, pecenegi, uzi, cumani, secui, sași, cavaleri teutoni, alți germanici, evrei, țigani, sârbi, croați, ruteni, armeni etc. – dar de aproape două milenii romanitatea și românitatea i-au conferit personalitatea distinctă și i-au trasat esențialmente destinul”. (*ibidem*, p. 10).

³² Această teză este încă destul de prezentă în istoriografia românească, chiar la unii istorici renumiți, e adevărat că într-un mod mai atenuat decât în lucrările lui Ștefan Pascu despre Voievodatul Transilvaniei. Vezi, de exemplu, Cristina Feneșan, *Constituirea Principatului Autonom al Transilvaniei*, București, Ed. Enciclopedică, 1997, p. 58-79; *Transilvania*, I, p. 208, 209, 217; I. A. Pop, *Românii și maghiarii*, p. 186 *passim*.

³³ Szűcs Jenő, *A középkori Magyarországnak népei*, în *Erdély a Históriaiban*, Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 1998, p. 19-36.

valea Vagului și Nitrei, grup care a constituit nucleul slovacilor de azi. După ce marea masă a slavilor a fost asimilată, noi coloniști slavi au fost așezați în Ungaria (cehi, poloni, croați). Din acest moment, denumirea de *Tót* (variantea latină a fost *sclavus*) a fost folosită de maghiari doar cu referire la grupul etnic al slavilor din nord și la cel de la est de Drava. Această zonă de la est de Drava a fost numită în Evul Mediu Slavonia (*Sclavonia*), iar în maghiară, *Tótország*.

Alături de maghiari, au sosit în Pannonia secuii. Doar în anumite privințe, îndeosebi datorită caracterului său arhaic, comunitatea secuilor putea fi privită ca ceva separat de cea a maghiarilor; oricum, spune Szűcs Jenő, secuii s-au maghiarizat cu totul încă din vremurile de început. Toate neamurile care au fost colonizate în Ungaria primelor secole (din vest, „latinii”, din est, pecenegii, uzii și tot felul de musulmani) au fost asimilate până pe la anul 1200.

După anul 1200, dar mai ales după invazia mongolă, lucrurile se schimbă în ceea ce privește colonizarea. Ea devine mai intensă, iar unii coloniști (sașii, iazigii și cumanii, de exemplu) au fost așezați în grupuri compacte, primind anumite privilegii, fapt pentru care și-au păstrat identitatea un timp îndelungat. Noii coloniști au fost așezați în zonele împădurite, în ținuturile de margine, cu populație mai rară. Din această perioadă, spune autorul, datează și colonizarea slovacilor, în nordul Ungariei (abia aici, în regat, spune istoricul amintit, aceștia și-au găsit identitatea, numindu-se „slovaci”, din secolul al XV-lea), și a românilor, în Transilvania. Românii, susține Szűcs Jenő, au venit sau au fost aduși de dincolo de Carpați, din „pământurile valahe”, în frunte cu voievozi și cnezi. Potrivit opiniei medievale, încheie istoricul, aceste dazine de „națiuni” reprezentau, la un loc cu maghiarii, „poporul Ungariei”.

Un alt caz este acela al istoricului Makkai László³⁴. Potrivit renumitului istoric maghiar, ungurii, în drumul lor spre Pannonia, au pătruns mai întâi în Ardeal. Aici, în partea nordică a Ardealului, a rămas unul din cele cinci neamuri (triburi) ale ungurilor. Pe la anul 925, un *gyula*, pe nume Bogát, a preluat conducerea acestor maghiari din Ardeal. La așezarea lor în Ardeal, ungurii au găsit, în nordul ținutului, o populație slavă, cu o puternică influență avară. Această populație slavă s-a amestecat cu ungurii, maghiarizându-se în totalitate. Regiunea din Ardeal de la sudul râului Mureș se găsea sub controlul bulgarilor, regiune pe care ungurii o vor ocupa după 927.

După acest moment de început, în Transilvania au fost așezați, pe rând, secuii, încă din timpul regelui Ștefan cel Sfânt, sașii, apoi românii. În ceea ce-i privește pe români, patria acestora o reprezintă partea sudică a Carpaților Meridionali, Munții Banatului și partea muntoasă dintre Serbia și Bulgaria de azi, căci erau păstori transhumanți. Înainte de invazia mongolă, români erau în Transilvania doar în zona Făgărașului și Hațegului. După invazia mongolă din 1241 începe colonizarea românilor (valahilor) și în celelalte părți ale Transilvaniei.

³⁴ Vezi Makkai László, *Erdély betelepülése*, în *Erdély a Históriaiban*, Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 1998, p. 37-45.

Cu unele nuanțe, și istoricul Szász Zoltán se înscrie pe această linie istoriografică. Potrivit opiniilor sale³⁵, secuii s-au alăturat maghiarilor încă de la începutul campaniilor militare ale acestora înspre răsărit. Inițial, secuii s-au așezat în zona Crișurilor, de unde, cei mai mulți, au fost așezați de regele Ștefan I în Ardeal, la sud de Mureș și Târnave. Cât îi privește pe sași, aceștia au fost colonizați în sudul Ardealului de regele Ungariei Géza II (1141-1162).

În opinia istoricului, un caz aparte îl reprezintă cel al românilor. „La începutul Evului Mediu, arată Szász Zoltán, Transilvania istorică era un teritoriu împădurit, foarte slab populat, în care, după cu reiese din documente, undeva în jur de anul 1200, au sosit dinspre Balcani românii”³⁶. Înainte de invazia mongolă, românii erau prezenți în Ardeal doar în ținuturile Hațeg și Făgăraș. Din aceste zone sudice, românii au fost colonizați peste tot în Ardeal.

Aceste teze „tradiționale” ale istoriografiei maghiare sunt, în momentul de față, supuse unei revizuirii de către unii istorici maghiari, chiar dacă acest proces este doar parțial. Cazul pe care îl avem în vedere în continuare este cel al istoricului Engel Pál. Iată câteva dintre ideile istoricului:

„Regiunea estică a bazinului carpatic – numită mai târziu Transilvania – foarte bogată în sare și aur, a fost teritoriul altui popor indo-european, *dacii*, înrudit cu tracii”³⁷. Peste câteva secole, „slavii s-au strecurat în periferiile bazinului carpatic, unde le-au lăsat loc liber avarii: unele regiuni transdanubiene, mai cu seamă cele vestice, bazinul Slovaciei de azi, precum și Transilvania”³⁸. Înainte de venirea ungarilor, marginea sudică a Câmpiei Panonice, cât și Transilvania sudică, au aparținut imperiului bulgarilor³⁹. Prima cucerire a Transilvaniei de către maghiari a avut loc sud domnia ducelui Almos. Însă, susține istoricul, „toponimii tribale nu se găsesc aici, ceea ce avertizează că acest ținut nu poate fi considerat o parte a teritoriului ocupat de maghiari asemănător altor regiuni ale bazinului carpatic”⁴⁰. Abia regele Ștefan I „a încorporat Transilvania, țara lui Gyula, încă în 1003, și a încredințat-o unui guvernator”⁴¹.

Cât privește celelalte popoare ale Transilvaniei, autorul se distanțează, destul de evident, de opiniile istoriografice tradiționale. Referindu-se la sașii ardeleni, autorul spune: „Coloniștii germani nu au sosit pe teritorii complet nepopulate”⁴², contrazicând mai vechea teză cu privire la „pustiul” (*terra deserta*) din sudul Transilvaniei la momentul colonizării săsești. Cât îi privește pe secui, autorul susține teza, împărtășită de mai mulți istorici maghiari, potrivit căreia secuii

³⁵ Szász Zoltán, *Székelyek, szászok, románok a középkorban*, în *Erdély a Históriaban*, Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 1998, p. 52-58.

³⁶ *Ibidem*, p. 57.

³⁷ Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 30.

³⁸ *Ibidem*, p. 32.

³⁹ *Ibidem*, p. 33.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 51.

⁴¹ *Ibidem*, p. 55.

⁴² *Ibidem*, p. 141.

sunt un grup etnic aparte. „Inițial, subliniază Engel Pál, secuii au trăit risipiți în diferite regiuni ale țării-mamă [...]. Cel mai mare grup al lor, până la sosirea sașilor, a trăit în sudul Transilvaniei [...]”⁴³. În răsăritul Ardealului, secuii au fost așezați în cursul secolelor XII-XIII, unde, până atunci, trăia o populație foarte rară, slavă și maghiară.

Românii reprezintă, și de această dată, o problemă aparte. Teza potrivit căreia valahii „fuseseră deja prezenți la venirea ungarilor, pare convingătoare din mai multe motive și a fost, în bună parte, acceptată”, susține istoricul⁴⁴. Faptul că Transilvania a fost parte a Daciei cucerite de romani, iar românii sunt descendenții populației romanizate, pomenirea românilor în Ardeal în diplome regale începând de pe la anul 1200, precum și faptul că în epoca modernă românii erau majoritari în Ardeal, „este rațional să presupunem că aceasta așa a fost dintotdeauna”⁴⁵. Dar, se întreabă istoricul, cum de românii au rămas ortodocși într-o lume catolică? Sau cum se face că toponimia lor domină doar în zonele înalte, împădurite, de importanță secundară, deci zonele de colonizare în Evul Mediu târziu?

Concluzionând, autorul arată: „[...] în acele părți ale Transilvaniei care în secolul al XIII-lea au fost deja locuite, românii au fost precedați de alte popoare: slavii, maghiarii, ba chiar germanii. [...]. Nu este ușor să pui de acord dovezi într-atât de contradictorii. Putem fi siguri că în Transilvania a existat populație românească cu mult înainte de Anonymus și dacă el a crezut că aceștia au fost locuitorii cei mai vechi, nici numărul lor nu a putut fi neînsemnat. Dar afirmația că în părțile mijlocii și nordice s-au așezat de timpuriu este cu totul improbabilă. În jurul lui 1200, când îi întâlnim prima dată, ei trăiau în partea cea mai sudică a Transilvaniei, pe versanții Carpaților sudici și imediat lângă ei. [...]. Această regiune, Făgărașul de mai târziu, a rămas un district românesc aparte până la sfârșitul Evului Mediu, nu s-a topit în regiunea săsească și nu a devenit nici comitat nobiliar. Românii trebuie să fi trăit în număr mare și în comitatul Hunedoara, unde îi găsim deja prin jurul anului 1250 și, poate, tot așa în munții de la sud de Caransebeș. În alte părți ale Transilvaniei însă, trebuie să fi fost foarte puțini [...]”⁴⁶.

În concluzie, Transilvania a fascinat, încă din vremurile medievale, prin caracterul enigmatic și legendar al așezării acestor neamuri de oameni aici. Tot acest mister și farmec, zugrăvit atât de interesant de cărturarii vremii și trăit cu atâta intensitate de oamenii acelor vremuri s-a spulberat în epoca modernă o dată cu construcțiile ideologice naționale și naționaliste.

4.2. „Ceilalți” despre locuitorii Transilvaniei. Aspecte generale

Realitatea multiethnică a Transilvaniei a intrat devreme în conștiința Europei intelectuale, devenind, încă din secolul al XV-lea, unul din elementele sale identitare. Umaniști de mare prestigiu cultural, dar și diplomați sau demnitari din

⁴³ *Ibidem*, p. 143.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 144.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 143.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 145-146.

diverse țări, nu au ezitat să evidențieze această specificitate etnică a Transilvaniei din acea vreme.

Enea Silvio Piccolomini, în secolul al XV-lea, în *Cosmographia* sa, ținea să precizeze despre Transilvania că „a fost locuită odinioară de daci, popoare viteze și vestite prin multe înfrângeri ale romanilor. În vremea noastră este locuită de trei popoare (*gentes*): sașii (*Teutones*), secuii și românii (*Valachii*)”⁴⁷. Peste câteva decenii, adresându-se mediului umanist vienez, redactând în acest sens o lucrare special destinată provinciei natale, intitulată *Chorographia Transilvaniei*, Georg Reicherstorffer scria: „[...] această provincie se împarte între trei națiuni ce se deosebesc între ele prin religie, moravuri, obiceiuri și întrucâtva prin legi și care locuiesc în această regiune pe porțiuni deosebite, adică sașii, secuii și ungurii. Printre aceștia locuiesc și românii (*Valachii*) înșiși, băștinași (*incolae*) ai acestor provincii [...]”⁴⁸. Spune Reicherstorffer mai departe: „Așadar, această prea mândră și bogată regiune și provincie este înzestrată cu multe neamuri și locuitori [...]”⁴⁹.

În secolul al XVI-lea, practic nu există descriere a Transilvaniei care să nu menționeze acest statut special al provinciei din punct de vedere etnic. Menționăm și de această dată faptul că nu ne interesează, din perspectiva demersului teoretic al acestui studiu, valoarea de adevăr a relațiilor pe care le vom evidenția. Scopul este să evidențieze identitatea Transilvaniei în secolele XV-XVI, așa cum a fost ea percepută și definită în mediile culturale ale vremii.

Printre cei care au vorbit despre identitatea etnică a Transilvaniei de la mijlocul secolului al XVI-lea se numără și Anton Verancsics. Transilvania, scria Verancsics după mai mulți ani petrecuți la Alba Iulia, „este locuită de trei națiuni: secuii, ungurii și sașii (*Saxones*), aș adăuga totuși și pe români (*Valachos*), care, deși îi ajung ușor la număr, totuși nu au nicio libertate (*libertas*) [...]”⁵⁰. Ceea ce îl frapază pe Verancsics, fapt pe care ține să-l evidențieze, este „[...] cum aceste neamuri atât de deosebite locuiesc aceeași țară, este atâta armonie și înțelegere între ele, încât nimic nu este mai uimitor”⁵¹.

Contemporan cu Verancsics, italianul Giovan Andrea Gromo⁵² face și el cunoscut lumii europene umaniste realitățile etnice ale țării pe al cărei principe îl

⁴⁷ *Călători străini*, I, p. 471.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 208.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 226.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 410.

⁵¹ *Ibidem*, p. 416.

⁵² Giovan Andrea Gromo (1518-după 1567), italian, născut la Bergamo. În 1538 avea gradul de căpitan, slujind la diverși principii europeni. Ajunge la curtea principelui Transilvaniei, Ioan Sigismund Zápolya, la 1 mai 1564, rămânând aici 11 luni. La curtea princiară din Alba Iulia erau mulți slujitori de origine italiană, căci mama principelui, Isabella – fiica regelui Poloniei și a Bonei Sforza – manifestase predilecție pentru curtenii italieni. Gromo a fost la Alba Iulia căpitanul pederștilor gârzii principelui, îndeplinind și misiuni de informare pentru stăpânii săi din Italia. În această dublă calitate, Gromo realizează o primă descriere a Transilvaniei, în anul 1564, adresată unui prelat italian, în realitate chiar Scaunului papal. O a doua descriere a Transilvaniei, mai amplă, redactată prin 1566-1567, a fost destinată lui Cosimo de Medici, duce de Florența și Siena, indirect

slujise ceva vreme. Meritul său este dublu: pe de o parte, pentru că relatează de la fața locului și din mijlocul evenimentelor, iar, pe de altă parte, pentru că se adresează celor mai influente cercuri culturale și politice ale vremii – papalității și curții imperiale habsburgice – , ambele direct implicate în cele se întâmplau în această zonă. Iată ce scrie italianul: „Trebuie să se știe deci că aici locuiesc cinci națiuni (în sensul de etnii – n. n.): întâi este cea ungurească (pe secui îi consideră o grupare din neamul acestora – n. n.), a doua cea săsească, a treia cea românească, a patra cea leșească, a cincea cea țigănească. Toate acestea au obârșii deosebite, îndeletniciri deosebite și moravuri deosebite”⁵³.

Din aceleași medii catolice, papale și italiene vin și relatările lui Antonio Possevino. Iată ce relatează înaltul funcționar iezuit, adresându-se superiorilor săi: „Trei feluri de popoare locuiau și locuiesc în Transilvania: ungurii <care> de fapt, se află în afara Transilvaniei, deși sunt și ei amestecați cu dacii (așa îi numește Possevino pe ungurii din Ardeal – n. n.) cu care au totuși aceeași limbă, românii care nu au un centru hotărât <al lor>, sașii care stăpânesc șapte orașe, de aceea numesc în limba lor Transilvania: Siebenbürgen”⁵⁴.

Rapoarte cu informații importante despre locuitorii Transilvaniei ajung până departe, în Europa Apuseană. La 1574, francezul Pierre Lescaplier⁵⁵, întors din misiunea de la Istanbul, sosește la Alba Iulia, la curtea principelui Ioan Sigismund. În călătoria sa prin Transilvania, cu destinația Cracovia, Lescaplier are prilejul să cunoască unele realități etnice de aici, pe care le va consemna în jurnalul său de călătorie. Despre cele observate la Alba Iulia spune: „Acolo nu locuiesc nici germani, nici români, ci toți vorbesc ungurește. Este limba obișnuită a țării, căci Transilvania era o provincie a Ungariei, înainte de dezmembrarea acestui regat frumos și înfloritor [...]”⁵⁶.

4.3. Despre populația Transilvaniei medievale. Sunt multe relatările străinilor care fac referire nu numai la etniile din Transilvania secolelor XV-XVI, ci și la faptul că populația acestei provincii era destul de numeroasă.

---

chiar împăratului Maximilian II, înrudit cu ducele Cosimo. Prima scrisoare a lui Gromo a fost publicată de A. Veress în *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. I, București, 1929, p. 250-258. Textul celei de a doua scrisori a fost publicat, cu un studiu introductiv și note critice, de A. Decei în *Apulum*, II, 1943-1945. (*Călători străini*, II, p. 312-315).

⁵³ *Călători străini*, II, p. 333.

⁵⁴ *Ibidem*, II, p. 543.

⁵⁵ Pierre Lescaplier (după 1550-după 1597), parizian, dintr-o familie de magistrați ai Parlamentului francez. A studiat la Podova. La 1 februarie a plecat din Paris spre Istanbul, într-o călătorie de cunoaștere. Ajuns în capitala otomană, Lescaplier este sfătuit de către ambasadorul François de Noailles să meargă în Transilvania, pentru a se implica într-un plan, destul de ciudat, al reginei Caterina de Medici, vizând o posibilă căsătorie între principele Ștefan Báthory și o domnișoară de onoare a reginei. În acest context ajunge francezul la curtea princiară din Transilvania, venind prin Țara Românească, împreună cu solii ardeleni ce se întorceau din misiune de la Poarta Otomană. Textul integral al jurnalului de călătorie al lui Lescaplier a fost publicat de P. Cernovodeanu sub titlul *Călătoria lui Pierre Lescaplier în Țara Românească și Transilvania la 1574*, în *Studii și materiale de istorie medie*, IV, 1960, p. 434-463. (*Călători străini*, II, p. 418-420).

⁵⁶ *Călători străini*, II, p. 433.

Sebastian Münster, în *Cosmographia* sa, simte nevoia să precizeze din capul locului: „Transilvania are o populație numeroasă [...]”⁵⁷. Același lucru îl face și Georg Reicherstorffer, în *Chorographia Transilvaniei*, în aceeași vreme cu umanistul german: „Așadar această prea mândră și bogată regiune și provincie este înzestrată cu multe neamuri și locuitori [...]”⁵⁸, și exemplele ar putea continua.

Relatările medievale despre populația Transilvaniei au alimentat disputa istoriografică pe această temă, mai ales în secolul trecut și mai ales în ceea ce-i privește pe istoricii români și maghiari. Motivul controverselor pe seama „majorității” etnice în Transilvania nu a fost, în cele mai multe cazuri, unul științific. Este vorba aici, mai degrabă, de angajarea istoricilor într-o dispută politică, cu conotații etnice, pe seama unui presupus drept istoric al majorității în guvernarea Transilvaniei.

Studiile de demografie istorică cu privire la Ungaria medievală îi determină pe istoricii din Ungaria să avanseze câteva cifre interesante, importante pentru studiul populației din Transilvania secolelor XV-XVI. Astfel, pe la 1430 regatul Ungariei, fără Slavonia, avea o populație estimată la 3-3,5 milioane de locuitori⁵⁹. Raportată la suprafața regatului, de 295.000 km², însemna o densitate a populației de 10-12 locuitori/km². Pe la anul 1500, situația era substanțial schimbată: „[...] numărul total al populației sfârșitului de Ev Mediu (inclusiv Slavonia) nu trebuie să fi coborât sub 4,5 milioane. Densitatea medie a populației ar fi de 14-14,5 indivizi/km², susține Engel Pál⁶⁰. În prima jumătate a secolului al XVI-lea, numărul așezărilor din Ungaria și Transilvania poate fi estimat la 16.500, la care se adaugă aproximativ 3.000 din Slavonia. O așezare a avut cam 17,5 *porta*, cu 250 de locuitori. În unele zone, cum ar și ținutul limitrof muntos al Transilvaniei, concluzionează istoricul amintit, sătulețele mărunte cuprindeau cam șapte *porta*, deci aveau sub o sută de locuitori⁶¹.

Cu privire la românii din Transilvania, autorul afirmă: „începând cu secolul al XIV-lea, toate semnele indică creșterea continuă a românilor în Transilvania [...]. Ei au devenit majoritari, cel târziu până în secolul al XVIII-lea”⁶².

Alte studii mai vechi sunt mult mai îndrăznețe în aspecte demografice privind Transilvania, avansând date cu mari pretenții, tocmai prin exactitatea acestor cifre. Potrivit acestor studii, la mijlocul secolului al XVI-lea, românii din Transilvania ar fi fost în număr de 80-100.000, reprezentând, la sfârșitul aceluiași secol, 25% din locuitorii provinciei⁶³.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 505.

⁵⁸ *Călători străini*, I, p. 226.

⁵⁹ Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 292. Teritoriul regatului maghiar de dinainte de Mohács cuprindea 318.000 km², din care 56.000 Transilvania, 23.000 Slavonia și 239.000 Ungaria propriu-zisă. În Transilvania, ținutul secuilor avea cam 12.700 km², iar autonomiile săsești cam 11.200 km². (*ibidem*, p. 349-350).

⁶⁰ *Ibidem*, p. 347.

⁶¹ *Ibidem*, p. 348.

⁶² *Ibidem*, p. 348.

⁶³ Vezi Lajos Tamás, *Romains, Romans et Roumains dans l'histoire de la Dacie Trajane*, Budapesta, 1936; Endre Havaszi, *The Ethnic History of Transylvania*, Astor Park, Florida, 1971, p. 76, 78.

Istoriografia maghiară din Transilvania a avansat studii importante cu privire la populația Transilvaniei medievale. Unele dintre acestea se referă la aspecte locale⁶⁴, pe când altele, la care și noi vom face referire specială, au o arie de cuprindere mai mare.

Unul dintre studiile ample dedicate problemei demografice transilvănene îi aparține lui Nyárády R. Károly, publicat cu un deceniu în urmă în *Erdélyi Múzeum*⁶⁵. Cele mai multe date demografice, autorul le preia din lucrări și studii de demografie istorică apărute cu mai multe decenii în urmă în Ungaria și România. Astfel, pornind de la datele unui studiu din anii '60 a istoricului Györfly György⁶⁶, apoi de la concluziile lui Bálinth Gyula⁶⁷, istoricul Nyárády susține că în secolul al XIV-lea în Transilvania locuiau între 34.000 (în cazurile cele mai restrictive) și 40-42.000 (în cazurile cele mai bune) de secui. Cât îi privește pe ortodocși, autorul, contrazicându-l, cu argumente foarte serioase spunem noi, pe Ștefan Pascu, susține că numărul acestora era de aproximativ 80.000, față de 440.000 de catolici, ceea ce reprezintă 15% din totalul populației Transilvaniei.

Pentru secolul al XV-lea, datele se schimbă într-o oarecare măsură. Folosind datele publicate de istoricul maghiar Mályusz Elemér⁶⁸, studiul istoricului Nyárády arată că în Transilvania secolului al XV-lea situația demografică era următoarea: maghiari – 200.000, reprezentând 47% din populație; secui – 55.000, reprezentând 13% din populație; sași – 70.000, reprezentând 16%; români – 100.000, reprezentând 24% din populația totală de aproximativ 425.000 de locuitori. Conform istoricului Szabó István⁶⁹, susține istoricul ardelean, numărul secuilor din Ardeal poate fi estimat la 55.000, chiar 70.000⁷⁰.

Pentru secolul al XVI-lea, în ceea ce privește populația săsească din Ardeal, concluziile lui Nyárády R. Károly se bazează pe unele date din două studii mai vechi, unul al istoricului sas Franz Schuller⁷¹, celălalt al istoricului maghiar Bakács István⁷². Potrivit istoricului sas, la începutul secolului al XVI-lea trăiau în Transilvania 68.260 de sași, 21.080 în cele șapte orașe săsești și 47.180 în 190 de

⁶⁴ Vezi Gabriella Olasz, *Centrele secuiești, pe baza datelor cuprinse în conscripțiile secolelor XVI-XVII*, în *Historia Urbana*, tom XI, 2003, 1-2, p. 73-78; Géza Kovách, *Structura populației din Sălaj la mijlocul secolului al XVI-lea*, în *Acta Musei Porolissensis*, XIX, 1995, p. 95-108.

⁶⁵ Nyárády R. Károly, *Erdély népességének etnikai és vallási tagolódása a magyar államalapítástól a dualizmus kórágig*, în *Erdélyi Múzeum*, 1997, nr. 1-2, p. 1-39.

⁶⁶ Györfly György, *Magyarország népessége a honfoglalástól a XIV. század közepéig*, în *Magyarország történeti demográfiaja*, Budapest, 1963, p. 47-55.

⁶⁷ Bálinth Gyula, *Kovácsna megye népessége és népesedése a XIV. században*, în *Korunk*, XXXVII, 1978, 3, p. 215-219

⁶⁸ Mályusz Elemér, *A Magyarország és a nemzetiségek Mohács előtt*, în *Magyar Művelődéstörténet*, Budapest, é. n. II, p. 123-124.

⁶⁹ Szabó István, *Magyarország népessége az 1330-as és az 1526-os évek között*, în *Magyarország történeti demográfiaja*, Budapest, 1963, p. 63-113.

⁷⁰ Nyárády R. Károly, *op. cit.*, p.7.

⁷¹ Fr. Schuller, *Volksstatistik der Siebenbürger Sachsen*, Stuttgart, 1896, p. 28-32.

⁷² Bakács István, *A török hódoltság kórának népessége*, în *Magyarország történeti demográfiaja*, Budapest, 1963, p. 135.

sate. Potrivit istoricului maghiar, numărul populației săsești din Transilvania secolului al XVI-lea se situa între 70-80.000 de locuitori. Cât privește populația românească, ea este în continuă creștere, fiind mai puțin afectată din punct de vedere demografic, decât ce maghiară, de asaltul otoman asupra regatului. Ba mai mult, se susține că foarte mulți români au venit în Ardeal odată cu oștile otomane, încât pe la 1650 ei reprezentând deja 1/3 din populația totală a țării⁷³.

În ceea ce privește problematica demografică a Transilvaniei medievale, istoriografia românească are o rămânere în urmă evidentă în comparație cu istoriografia săsească și cea maghiară. Problema principală a istoriografiei românești încă o reprezintă „obsesia majorității”, fapt pentru care fondul multor studii, adeseori interesant și polemic, este clătinat de concluzii de generalizare pripită.

Dintre studiile mai recente amintim două ale istoricului Louis Roman. În primul, intitulat *Anton Verancsics despre naționalitățile Transilvaniei*⁷⁴, pornind de la afirmația cărturarului cu privire la etniile Transilvaniei, pe care am reprodus-o în paginile anterioare, în interpretarea căreia aduce altele, tot așa de echivoce, dar nicio cercetare documentară, concluzionează: „[...] se poate conchide cu siguranță că realul sens al precizării, făcută la mijlocul secolului al XVI-lea de clericul dalmat, este acela că românii și atunci constituiau peste jumătate din populația totală”⁷⁵ a Transilvaniei. Într-un alt studiu, intitulat *Românii transilvăneni în secolele XVI-XVIII: o abordare demoistică*⁷⁶, autorul conchide din nou: „Numeroase studii erudite au demonstrat autohtonía, continuitatea și caracterul majoritar al românilor în întregul areal carpato-ponto-dunărean în general și în Transilvania în particular [...]”⁷⁷.

Un alt studiu care ne-a intrat în atenție aparține renumitului istoric clujean Nicolae Edroiu. Studiul, intitulat *Românii în urbariile transilvănene din secolul al XVI-lea*, a fost publicat în 1995, la Cluj-Napoca, într-un volum omagial⁷⁸. Studiul, cum însuși autorul precizează, pornește de la datele și opiniile istoricului David Prodan, publicate cu patru decenii în urmă, odată cu volumul al doilea al lucrării sale fundamentale – *Iobăgia în Transilvania*⁷⁹. Sunt luate în analiză de către autor, din Transilvania, domeniul cetății Hunedoara, domeniul cetății Ciceu, domeniul Cetății de Baltă, domeniul cetății Gherla, domeniul cetății Șimleu, domeniul Cehu Silvaniei, urbariul domeniul cetății Chioar și un urbariu din 1554. În fiecare caz în

⁷³ *Ibidem*. Autorul susține că la sfârșitul secolului al XVI-lea Transilvania avea o populație de aproximativ 700.000 de locuitori.

⁷⁴ L. Roman, *Anton Verancsics despre naționalitățile Transilvaniei*, în *Timpul istoriei*, II, *Memorie și patrimoniu*, București, 1998, p. 38-42.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 40.

⁷⁶ Idem, *Românii transilvăneni în secolele XVI-XVIII: o abordare demoistică*, în *Revista istorică*, tom IX, nr. 3-4, 1998, p. 185-206.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 185.

⁷⁸ N. Edroiu, *Românii în urbariile transilvănene din secolul al XVI-lea*, în Sabin Manuil, *Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între secolele XVI-XX* (coord. Sorina Bolovan, I. Bolovan), Centrul de Studii Transilvane – Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1995, p. 56-68.

⁷⁹ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. II, București, Ed. Academiei, 1968.

parte, datele la care ajunge autorul îl determină să formuleze aceeași concluzie: majoritatea satelor domeniilor respective sunt românești, de unde rezultă, pe cale de consecință, o majoritate a populației românești⁸⁰. Până aici, lucrurile sunt în ordine, demonstrația autorului fiind pertinentă și credibilă în cea mai mare parte a sa. Concluzia studiului, însă, este forțată. Cele câteva sute de sate pe care documentele permit o analiză (în Transilvania, de exemplu, urbariile pomenite de autor înregistrează doar 413 de sate), chiar dacă aceasta ar permite date foarte exacte, nu pot duce spre o concluzie ca aceasta: „[...] satele românești sunt cele mai numeroase, însumarea supușilor (capilor de familie) înscriși în dreptul acestora dând o pondere de majoritate absolută a populației românești în Principatul Transilvaniei”⁸¹. Să-i fi scăpat autorului, în concluzia studiului, premisa de la care pornise în cercetarea sa?⁸².

În fața unor astfel de situații, mult mai utile sunt studiile demografice pe cazuri concrete, a căror susținere documentară permite concluzii cu un grad mare de certitudine. În acest sens, semnalăm două reușite a anilor din urmă. Primul caz aparține istoricului Antal Lukács. În monografia sa, intitulată *Țara Făgărașului în Evul Mediu (secolele XIII-XVI)*, pornind de la documentele publicate de David Prodan în anii '60⁸³, autorul susține că ținutul Făgărașului, cuprinzând 2.000 km² și 65 de sate, avea aproximativ 10.000 de locuitori în secolul al XV-lea, pentru ca peste un secol populația acestuia să fie estimată la 30.000 de oameni⁸⁴. Al doilea studiu îi aparține lui Draskóczy István⁸⁵. Bazat pe documente diverse și pe observațiile unor cercetări începute cu mai bine de un secol în urmă, autorul ajunge la concluzia că în ținutul săsesc, în „partea privilegiată” (cea fără iobagi) trăiau, la începutul secolului al XVI-lea, 97.583 de locuitori, maxim 106.117-107.358, în 197 de sate și orașe. Dacă se adaugă și populația satelor de iobagi (a căror etnie și

⁸⁰ În cazul domeniului cetății Hunedoara, socotelile domeniului din anii 1512-1518 indică 6 târguri și 123 de sate, cu 1.582 de oameni, ponderea populației românești fiind de peste ¾ din total, susține autorul. (*ibidem*, p. 59); Pe domeniul cetății Ciceu, inventarul din 24 decembrie 1553 evidențiază 54 de sate aparținătoare cetății, din care 41 sunt românești și 13 sunt ungurești. Ponderea românilor este de 57,46%, iar a maghiarilor de 42,76%, după un calcul pe care istoricul îl invocă, dar nu-l arată. (*ibidem*, p. 62); Pe domeniul Cetății de Baltă, românii au o majoritate relativă, de 48,36%, dar majoritate, susține autorul. (*ibidem*, p. 65); Pe domeniul cetății Gherla, inventarul din 1553 arată 23 de sate, din care 10 erau românești, patru erau săsești, celelalte fiind ungurești sau amestecate. (*ibidem*); Pe domeniul cetății Chioar, urbariul din 1566 evidențiază 67 de așezări, din care 65 sunt românești. (*ibidem*, p. 66); Pe domeniul Cehu Silvaniei, conscripția urbarială din 1566 evidențiază 44 de sate, din care, spune Nicolae Edroiu, 36 sunt românești. (*ibidem*).

⁸¹ *ibidem*, p. 67-68.

⁸² Iată ce spune istoricul la începutul studiului său, pe bună dreptate, probabil sub impresia mentorului: „Înscrierile statistice pe care le avem la dispoziție din secolul al XVI-lea – timp aparținător perioadei prestatistice – nu se pretează la calcule demografice exacte [...], ci la aproximații [...]”. *ibidem*, p. 57.

⁸³ D. Prodan, *op. cit.*, p. 3-22.

⁸⁴ A. Lukács, *Țara Făgărașului*, p. 97.

⁸⁵ Draskóczy István, *Az erdélyi Szászföld demográfiai helyzete a 16. század elején*, în *Erdélyi Múzeum*, 1999, 61, nr. 1-2, p. 1-30.

număr e greu de precizat cu exactitate), populația totală a ținutului săsesc ar fi de 111.719, maxim 120-128.000 de locuitori⁸⁶.

În concluzie, analizată din perspectiva oamenilor care o locuiau, Transilvania secolelor XV-XVI s-a impus conștiinței elitei europene prin specificul său multiethnic, multilingvistic și multiconfesional, fiind percepută adeseori ca „țara celor patru popoare”. Prin locuitorii săi, Transilvania a dobândit un reper identitar foarte pregnant.

THE QUESTION OF IDENTITY OF TRANSYLVANIA IN THE FIFTEENTH-SIXTEENTH CENTURIES

Abstract

This study is analyses and presents those social mechanisms and the features of the inner-Carpathian human and geographical space called nowadays Transylvania which have impressed the conscience of its inhabitants and that of the European scholars in the fifteenth-sixteenth centuries as something distinct, possessing a certain specificity.

A first identity element was the name of this province. The official and general name of the province was *Transsylvania*, a name created in the medieval Hungarian chancellery. Among the inhabitants of Transylvania in the fifteenth-sixteenth centuries, Magyars used *Erdély*, speakers of Saxon dialect used *Siebenbürgen*, while Romanian speakers employed *Ardeal*. In the cultivated circles of the Saxons was also used the term *Septem castra*.

A second identity element was represented by the separate political-administrative status of the province within the Hungarian kingdom (up to 1541), which was characterized by two main elements: „the regime of local autonomies” and the existence of „administrative regions” corresponding to these autonomies (the Saxon area, the Szekler area, and the area of the counties).

The existence of several religious allegiances mostly after mid-sixteenth century, the multiethnic character and the rich natural resources, the notion of „the country of the four peoples”, represented further characteristic of the Transylvania’s identity in that age. Transylvania entered in the European conscience of that age with these main features whose content was strongly influenced by the subjectivity of the contemporaries.

---

⁸⁶ *Ibidem*, p. 18.